

Årsrytme og onnetider i sommerhalvåret, 1930–1955

Dette notatet om årsrytmen og onnetidene i Rendalen i åra før og etter siste verdenskrigen er nedskrevet omkring 1980 av Karl M. Kværness (1916-92). Han var født og oppvokst på Utstu Lomnes i Ytre Rendal og bodde hele livet der. Notatet gjengis helt nøyaktig slik som han skrev det.

Stæren var den første vi la merke til av trekkfuglene. En av de ti første dagene i april hadde den sin morgenkonsert på vestre mønet av Nordstu-bygningen. Et par uker senere, en av de ti siste dagene i samme måned, kunne vi høre og se den første rinihla (linerla) kvitre og vippe med stjerten.

Ute på nyekrene var det tid for stenplukking. Mye sten lå på overflaten etter at jorda hadde vært brukt til åker. Denne stenen ble kastet i hauger som senere ble båret eller kjørt vekk. Ble det bra tørt ble også slådden kjørt for å jevne ut pløgsla. Men ploegen og harva kom som regel for alvor fram først noen dager ut i mai.

Det gamle ordtaket om isen i åa nord for sjøen var "Mørmes klen, sammarmål ren". Men jeg har ikke noen notater om isen på åa.

Før Glåmaoverføringen ble Lomnessjøen vanligvis isfri i løpet av første

halvdel av mai. I 1955 ble den isfri først 23. mai. I 1950 var den isfri 27. april.

Det første grønnskjær, "musører", hadde vi på bjørka en gang i tiden 10. mai til 1. juni.

Høgste flom i Lomnessjøen, "pinsvoksten", hadde vi i 1952 den 9. mai. I 1944 var det så sent som 10. juni. Denne flommen var ubeleilig for arbeidet på engene, hvis den kom sent. Sto vannet over sådd åker mer enn to døgn, måtte en gjøre våronna på ny, eller ta til takke med et svært beskjedent resultat. Også i gammel tid, da engene bare var naturvoll, skaffet sen flom problemer. Det ble liggende igjen sandstøv i gresset. Dette gjorde det "hardbett" og ljåen ble fort skjemt.

Omkring 20. mai kunne en for første gang om våren høre gauken. Da skulle spekeskinkene være ferdig til bruk. Samtidig kunne en også se grågåsa i snøplogform på sin ferd mot nord.

Såtiden på garden var i årene 1944 – 1956 18. – 25. mai. Havren ble sådd først og byggen like etter. I tre år under krigen ble det pålagt å så hvete. Denne krever flere vekstdøgn og såtiden for den var 11. – 13. mai. Ett av årene ga hveten god avling.

Turnips ble brukt som kufor i 1930-

og 40-årene. Den ble sådd 20. – 25. mai. Den ble tynnet i ”håvålen”, i den stille tida mellom våronn og vinne. Nå ble også potetåkeren kjørt for å hyppe og rense for ugras. Først ble ard brukt, senere ”hesthakke”. Arden – alen – ble lengst brukt under potetsetting og i haven der jorda etterpå ble spadd med grepp.

Ved månedsskiftet mai-juni ble kua sluppet ut. Den gikk i kalvtrøa til seterflytting. Ved disse tider blomstret heggen. Den gamle lovregel om at seterflytting skulle foregå senest to måneder etter sommermål, var nok glemt. I sju år i tiden 1929 til 1949 dro man på setra omkring 20. juni, i 1945 og 1949 og i 1944 24. juni.

I årene 1930 til 1955 var tidspunktet for å begynne vinna et sted mellom 5. og 15. juli. Spesielle forhold kunne gjøre at den først kom i gang ca. 20. juli. Ofte startet det opp med ”raskslått” med ljå rundt husene og langs bekk og gjerder. Dessuten måtte en ”slå opp” rundt ekrene til slåmaskinen (to hesters) skulle kjøres. De to hovedvekster, i blanding, på ekrene var timotei og kløver. Av kløver mest alsikekløver. Målsettingen med starten var å være i full sving ute på ekrene da timoteien begynte å blomstre. Da var den fullvoksen, og var enda løs og lettfordøyelig. Alt frø til gjenlegg av ekrer ble innkjøpt.

Fra gammelt var første søndag i august ”engesøndagen”. Da dro båtene nordover Lomnessjøen med vinnfolk som skulle begynne å slå på engene tidlig mandag morgen. De skulle i matskreppa ha med av årets første ferske poteter. Disse skulle nå være så store at det ikke lenger var Tidligere ble nok ”flathøy” mest brukt som tørkemetode.

Naturvollene hadde ikke så stor avling. Men etter at kulturvekster ble alminnelig, og særlig etter at kunstgjødselen kom, måtte høyet tørkes på annen måte.

Flathøyet lå til tørk på bakken. Det ble jevnet utover. Det måtte også vendes, ”kåes”, for å få tørk på andre siden. Delvis mot natt og alltid mot regnvær, måtte det setes. Med rive ble det kjemmet sammen til kjemmer. Disse kjemmene ble lagt sammen i seter. I finvær ble så disse setene kastet ut igjen.

At Utstu Lomnes i første rekke var og er en skogbrukseiendom kan forklare at Karl M. Kværness også fant tid til å hygge seg med yngstedattera i vinna.

Jeg har lest at omkring 1880 var det en del vanskelige sommere med hensyn til høytørk. Fra den tid ble det vanlig i landet å gå over til å hesse graset.

På setertrøer og til raskslått var det i mine guttedager vanlig å bruke hessergolv, d.v.s. trekraker med golv eller stenger av tre til å henge graset på. Men ute på ekrene var det hesser med vanlig hessestaur (og kornstaur) og hessetrå (metalltrå, ”ståltrå”).

Til sist i forrige århundre var det lør

i jordet til oppbevaring av det tørre høyet. Det ble kjørt bort til løene med primitive sleder, "dråv". Om vinteren ble det så kjørt til fjøset med vanlige vintersleder. Den første halvdel av dette århundret ble høyet kjørt inn i låven med høyvogner, firhjulvogn og langarm, den siste med bare to hjul.

Fra 1935 ble det også lagt ned litt gras som silofor. Dette ble slått ved St.-Hans-tider og i siloen sprøytet med A.I.V.-syrefor at det ikke skulle mugne.

I midten av august ble grønforet slått og hesset. Grønforet var en blanding av havre og erter. Det ble kjørt in som høyet og brukt til kufor.

Byggen ble skåret i slutten av august. Samtidig, og utover september, ble havren tatt. Var det vanskelig vær, kunne mye av september gå før skuronna var ferdig.

Skjurua var kommet ut av bruk før 1930. Men ljaen kunne ennå brukes en del til å meie åker i bratte bakker og der det var mye legd. Men det meste ble tatt med enhests slåmaskin med "avlegger". Dette siste var et Brett som samlet hau-

ger og la igjen passe til et par band. Det måtte være en til å kjøre, en til å sitte på og med foten manøvrere brettet, og flere til å binde band.

Bandene ble satt opp i sneser til tørk. Kornstaurene var i motsetning til vanlig hessestaur spisset i toppen og pusset nedover for at det skulle være lett å tre bandet på dem.

Under kjøringen tok en stauren med bandene og la den på lasset. På kjørselen ble så snesen "tømt" for band som falt ned i logulvet, mens stauren ble lagt for seg oppe på bjelkene som var kjørselgulvet. Nede i logulvet var det oftest barna som "ladde loa", d.v.s. de la den i støter med toppen innover, først mot vegg, i neste rekke mot foregående stør. Her skulle loa ligge en tid for å ettermodnes. Den neste prosess var treskinga. Dens opprinnelige form var å slå med sliu og så kaste kornet for å skille det etter tyngde. Senere kom treskeverk og/eller renseverk drevet av hestevandring. I 1930 ble det tresket med treskeverk drevet av bensinmotor. Dette var det et par mann som reiste rundt med.

Tresking på jordet i Utstu Lomnes. Husa oppe på bakken til høyre.

I Utstu ble det plassert utenfor (på øversiden) avlåven. Bandene ble skåret opp og på en lem sluppet ned på treskeverket. Dette med å skjære opp og kaste ned band var jobb for unga. Halmen ble kjørt inn på låven igjen, og kornet til stabburet hvor det ble tømt i en kønnbøle (kornbinge).

Senere ble kornbandene lagt i hesser ute på åkeren og tresket der. Fra kornsiloen på Koppang ble bygd, gikk kornsekkene direkte dit.

Fra først i 50-årene kom traktoren med påmontert slåmaskin, silosvans til å samle opp gras ved hessa og høysvans til innkjøring. I 60-årene kom skurtreskeren og senere kom forhøsteren som forårsaket at vinna nærmest ble et historisk begrep.

Potetene ble tatt opp sist i september eller de aller første dagene i oktober. Det ble brukt "potetopptaker", kjørt med to hester.

Turnipsen ble tatt opp omkring 10. oktober. Den ble lagt i hauger på jordet. Til å begynne med var disse åpne i top-

pen, for at varmen kunne gå ut, men etter at det ble kaldere, ble også toppen stengt.

Hveten ble skåret i 1941 og 1943 den 11. september, i 1944 den 16. september. Vi hadde altså hveten i årene 1941 – 42 – 43 og 44.

I årene 1941 til 1949 kom vi hjem fra setra med kua i dagene 16. til 20. september. Turnipsåker, potetåker og lo, som enda sto ute, måtte da gjerdas inn.

En forsøkte å pløye opp, "bryte", ekrer som skulle være åker neste år, om høsten. Jorden kunne da fryse og smuldre og få en finere struktur. En forsøkte også å pløye så mye åker som mulig av samme grunn. Dessuten var våronna den travleste tid.

Omkring 10. oktober ble kua satt inn for vinteren. Lauvskogen var omtrent svart ved disse tider og de første sneelene kunne gå i liene.

Snart var det morgener da alt var kvitt for timer eller dager framover. I november, oftest midt i måneden, la Lomnessjøen seg for vinteren.